

- Philologie* 1: 287–319. (Új kiadása: TRUBETZKOY 1988: 93–125; orosz fordítása: TRUBECKOJ 1987.)
- TRUBECKOJ, NIKOLAJ SERGEEVIČ [TRUBETZKOY, N. S.] 1927. Общеславянский элемент в русской культуре. In: Трубецкой, Н. С. 1927. *К проблеме русского самопознания: Собрание статей*. Евразийское книгоиздательство, [Paris]. 54–94. (Az egész könyv új kiadása: TRUBECKOJ, Н. С. 1995. *История. Культура. Язык*. Прогресс, Москва. 162–208.)
- TRUBECKOJ, NIKOLAJ SERGEEVIČ [TRUBETZKOY, N. S.] 1954. *Altkirchenslavische Grammatik*. Rohrer, Wien.
- TRUBECKOJ, NIKOLAJ SERGEEVIČ [ТРУБЕЦКОЙ, Н. С.] 1960. *Основы фонологии*. Перевод с немецкого А. А. ХОЛОДОВИЧА. Издательство иностранной литературы, Москва.
- TRUBECKOJ, NIKOLAJ SERGEEVIČ [ТРУБЕЦКОЙ, Н. С.] 1987. О звуковых изменениях русского языка и распаде общерусского языкового единства. In: Трубецкой, Н. С. 1987. *Избранные труды по филологии*. Прогресс, Москва, 143–167.
- TRUBECKOJ, NIKOLAJ SERGEEVIČ [TRUBETZKOY, N. S.] 1988. *Opera Slavica minora linguistica*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

Trubetzkoy's periodization of the development of Slavic languages and Slavic studies in Hungary

Nikolai Trubetzkoy's periodization of the history of Slavic languages, taking the end of the Common Slavic period to be in the 12th century, was known after the second world war, under the Soviet occupation of Hungary. It could be mentioned in university lectures and in textbooks, but it was rejected by Hungarian philologists without any argumentation. The author of the article supposes that the behavior of the Hungarian Slavists was determined in this respect, too, by the official attitude of the Soviet Union to the emigré Prince Trubetzkoy.

Keywords: Trubetzkoy, Common Slavic, periodization, history of Slavic studies in Hungary.

ZOLTÁN ANDRÁS
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

SZEMLE

Per Pippin Aspaas – László Kontler, Maximilian Hell (1720–92) and the Ends of Jesuit Science in Enlightenment Europe

Jesuit Studies. Modernity through the Prism of Jesuit History 27. Brill Academic Publishers, Leiden–Boston, 2020. 477 lap

1. A könyv előzményei. A magyar nyelvtudomány-történetben egymást érik a jeles évfordulók. A tavalyi Reguly-emlékév után idén SAJNOVICS Demonstrációjának 250 éves megjelenésére emlékezünk, és az ünneplésnek nincs vége, hiszen jövőre a Demonstratio 2. kiadását köszönhetjük majd, benne a Halotti beszéd első közlésével. 2020 azonban nemcsak a nyelvészeknek fontos dátum, hanem a kódexkutatóknak, irodalmároknak is,

hiszen 250 éve fedezték fel a Halotti beszédet és Könyörgést tartalmazó Pray-kódexet. Ünnepelnek a csillagászok is, hiszen 300 éve született HELL MIKSA, akinek a Vénusz Nap előtti átvonulásáról írott *Transitus* című jeles műve szintén 250 éve jelent meg. A *Transitus* és a *Demonstratio* ugyanannak az északi, Vardö szigeti expedíciónak az eredménye volt, amelyre a dán király HELL MIKSÁT, ő pedig SAJNOVICST hívta meg.

HELL MIKSA, SAJNOVICS JÁNOS és PRAY GYÖRGY mindannyian a 18. század végének kiemelkedő magyar jezsuita tudósai voltak. A norvég PER PIPPIN ASPAAS és a magyar KONTLER LÁSZLÓ szerzőpáros most megjelent munkája Hell Miksa portréján keresztül mutatja be az európai és a magyar felvilágosodás jezsuita tudományosságát, és kijelenthető, hogy a két történész könyve egyúttal az utóbbi idők egyik legizgalmasabb nyelvtudomány-történeti munkája is. Nemcsak azért, mert hihetetlen gazdag irodalomra és újonnan feltárt levéltári forrásokra támaszkodva rajzolja meg vagy éppen át a *Demonstratio(k)* keletkezésének és fogadtatásának közkeletű képét, hanem azért is, mert ezt a képet egy sokkal szélesebb kontextusba ágyazza, a kor természettudományos és általában vett tudományos felfogásába. Ráadásul úgy, hogy a tudományt nem elvont, tiszta szellemi terméként, hanem élő gyakorlatként ábrázolja: a tudósok és tudományos közösségek ideológiai, személyes és intézményes kötődéseit át, politikai és tudományos kapcsolati hálókat csomópontjain és mozgásán keresztül, barátságok és intrikák szövetében.

Természetesen ez a vállalkozás nem előzmény nélküli. Hell Miksáról kisebb könyvtárnyi irodalom van, Sajnovicsról LAKÓ GYÖRGY tudósportréja (1973) után is számos tanulmány született, melyeket a Hell–Sajnovics-bibliográfia gyűjtött össze (HADOBÁS 2008), és az idei évfordulón is emlékkonferenciák sorát rendezik. A jelen könyv előzménye pedig az egyik szerző, ASPAAS PhD-értekezése, amelynek a másik szerző, KONTLER volt az opponense.

A könyv a lehető leghagyományosabb módon, lineáris időrendben kíséri végig Hell Miksa pályáját, felemelkedését, tündöklését és hanyatlását. Felmerülhet a kérdés, mennyiben korszerű a portrékönyv mint műfaj, lehet-e társadalmi mozgásokat, változásokat, intézményeket érvényesen ábrázolni egyetlen egyén sorsán keresztül. Szerencsére a mikro-történetírás mára bebizonyította, hogy az egyes ember választásait és döntéseit a létező társadalmi normákhoz és intézményi hatalmakhoz való viszonyában ábrázolni gyümölcsöző lehetőség.

2. A felemelkedés. A Bevezetés a felvilágosodást, a katolikus felvilágosodást, a jezsuita tudományosságot rajzolja fel háttérként, meggyőzően érvelve amellelt, hogy a felvilágosodásnak sokféle arca és árnyalata van, és egyáltalán nem összeegyeztethetetlen a hittel, hiszen a felvilágosodás elsődleges célja az emberiség boldogulásának elősegítése volt a tudás segítségével. Ez azért fontos, mert a könyv főhőse és rendtársai tökéletes harmóniában élték a hitet és művelték a modern értelemben vett tudományt – jó példa erre az a portrékép, amelyet Hell pályája csúcán csináltatott magáról, és amelyen a tudóst két allegorikus nőalak kíséri, a jobbán álló a „religio” (vallás), a balján álló a „scientia” (tudomány) felirattal. A feliratokat Hell külön kívánságára utólag illesztették a nőalakokra (219), és az eset rávilágít arra a nagyon tudatos építkezésre is, amellyel Hell végig formálta a róla alkotott képet és saját identitását. Ennek az építkezésnek és képalkotásnak egyébként közvetve fontos szerepe volt az egyik közkeletű és ma is élő tévedésnek is a *Demonstratio* keletkezésére vonatkozóan is, ahogy később kiderül.

Az első fejezet a kezdeteket mutatja be: azt, ahogy a német családból származó, a Felvidéken megtelepedett bányamester fia, Maximilian Höll tanult, belépett a jezsuita rendbe, és nevet változtatott: a szerzeteshez nem illő 'pokoli' *Höll* nevet a 'fényes' *Hell*-re. Utólag persze az angol tudományos nyelv térnyerésével a negatív konnotáció újra előkerül, de akkor még az angol nyelv nem volt tényező a Habsburg monarchiában: a tudomány nyelve a latin volt, és a latin volt az egyházé is. A trencsényi noviciátus anyakönyve Hell német, latin és szlovák nyelvtudásáról számol be, noha Hell mindvégig hungarusként azonosította magát. A könyv érdeme, hogy tisztázza a korban meglevő identitásokat, elkerülendő a félreértéseket és történelmietlen visszavetítéseket: Hellben a hithű jezsuita, a császárnő alattvalója, és a büszkén vallott hungarus, tehát a történelmi Magyarország tagja elválaszthatatlanul fonódott össze – egy darabig.

A második fejezet a peremvidék után a Monarchia középpontjába visz, ahol Hell tehetsége, kapcsolatrendszere és a szerencsés időpont révén Mária Terézia udvari csillagász lett, és nemzetközi kapcsolatrendszerre tett szert, beépülve a res publica astronomicába, azaz a csillagászok nemzetközi tudós közösségébe. A beépülést Hell saját évkönyve, az *Ephemerides Astronomicae* (Csillagászati hírmondó) tette lehetővé, a világon a második rendszeresen megjelenő asztronómiai évkönyv, amely az egész ismert világra kiterjedő eredményeket közölt. Hell jó érzékkel ismerte fel, hogy a korban szokásos tudós levelezés (*commercium litterarum*) adta kapcsolatok mellett milyen fontos egy tekintélyes tudományos publikációs fórum feletti hatalom, és szívós munkával építkezve, fokozatosan elérte, hogy a kapcsolati és információs hálózat megkerülhetetlen csomópontja legyen.

A harmadik fejezet az 1761-es Vénusz-átvonulással foglalkozik, amely a felkészülést jelentette a 8 évvel későbbi nagy megfigyeléshez, levonva a tanulságokat: a pontos időmérő tesztelésének fontosságát, a helyi idő kiszámítását, az optikai érintkezés fogalmának tisztázását, és így tovább. Itt érdemes megjegyezni, hogy a könyv stílusa, szemben a tudományos munkák olykor fűrészpóros szárazságával, üdítően olvasmányos és tele van intertextuális utalásokkal és szójátékokkal. Jelen fejezetcím például a *tranzit(ion)* 'átvonulás, bevonulás' szó köznyelvi és szaknyelvi jelentésével játszik: „The 1761 *Transit* of Venus and Hell's *Transition* to Fame”, az 5. fejezeté pedig a „Jöttem, láttam, győztem”-re rímelve „He Came, He Saw, He Conquered?”, amely szállóige aktuálisan egy Hell tiszteletére írt versben szerepelt.

3. A nagy expedíció és a Demonstratio. A magyar, a finnugor és az összehasonlító nyelvészeket mégis a Demonstratio keletkezésének és fogadtatásának története érdekli elsősorban, így számukra a könyv a 4. fejezettől válik igazán izgalmassá. Itt érdemes a fókuszokon elgondolkodni. Míg a nyelvészeknek a Demonstratio áll az előtérben, és a csillagászati expedíció csupán egy érdekes háttéreseemény, amely alkalmat adott a létrejöttére, a valóságban ez épp fordítva volt. A nyelvészeti felfedezés a csillagászati expedíció egyik mellékterméke volt csupán, amely a sok B terv közül menet közben emelkedett ki. Erre utal az is, hogy nem készültek szisztematikusan rá: nem vittek magukkal grammatikákat, szótárakat, nem folytattak előtanulmányokat, és nem ez volt a döntő szempont Sajnovics személyének kiválasztásában. Hell Sajnovicsot egészséges, fiatal, képzett és lojális asz-szisztenseként választotta, így, ha a fókusz megcseréljük, valószerűtlenné válnak az olyan népszerű közhelyek is, mint „Hell Miksa Sajnovicsot választotta útitársul, éppen azért, hogy ő a lapp és a magyar nyelv rokonságát is tanulmányozza”, ahogy az még egyetemi

tananyagban is olvasható. Erre a tévedésre már korábban a magyar csillagásztörténet oldaláról is rávilágítottak (BARTHA 1983), a könyv pedig azt is megmutatja, hogy a tévedés forrása a *Demonstratio* második, idehaza szinte kizárólagosan ismert kiadásának bevezetője. Ezt a második kiadást ugyanis Hell gondosan átrajzoltatta Sajnovicssal, a kívánt irányba tolva a hangsúlyokat, ahogy a változtatásokat, betoldásokat előíró levelek is előkerültek (ASPAAS 2012). Az átalakítások promotálják Hell terveit, reagálnak az első kiadás visszhangjára, beépítik a legfrissebb eredményeket. Érdemes lenne ezért magyarul hozzáférhetővé tenni az első kiadást is, hiszen az eredeti latin mellett csak egy korabeli dán fordítása van.

A 4. fejezet részletesen rekonstruálja Hell meghívásának történetét, hogyan írta felül a dán udvar remélt tudományos dicsősége és a jezsuita projekt költségtakarékos volta a protestáns Dánia törvényét, amely kitiltotta az országból a jezsuitákat. A rekonstrukció azért kellett, mert maga Hell mindig az aktuális diskurzushoz igazítva a perspektívát nyilatkozott erről később, kiemelve vagy épp kifelejtve dolgokat. Ez a tudatos arculatépítés nyelvi és (mint láttuk, képi) eszközökkel Hell karrierjét végig jellemezte, számos fejtrést okozva az utókornak. Az utazásról és a Vénusz-átvonulás sikeres megfigyeléséről SAJNOVICS latin nyelvű naplója számol be, amelyet magyarul a *Demonstratio*val együtt a magyar finnugrászat történetének legjobb ismerője, SZÍJ ENIKŐ tett közzé a *Bibliotheca Regulyana* sorozatban (SZÍJ 1994).

Hell nagyszabású vállalkozása a Vénusz-átvonulás megfigyelésén túl az északi vidék teljes feltérképezését irányozta elő átvitt és konkrét értelemben egyaránt. Az eredményeket a tervezett, állandóan emlegetett, de soha be nem végzett *opus magnum*, az *Expeditio Litteraria ad Polum Arcticum* (Északi-sarki tudományos expedíció) közölte volna. Az *Expeditio* egyik fő témája a helyi lakosok, a lappok (ma: számik) eredete, néprajza és nyelve lett volna, ennek az egyik részfejezetének szánta Hell a *Demonstratiót*, amelyet Sajnovicsra bízott.

Az ötödik fejezet aprólékosan beszámol a visszaútról és azokról a hónapokról, amelyeket Koppenhágában töltöttek, kutatómunkával például a sarki fény eredetéről, a mohákról, a tengert színező részecskékről stb., és természetesen készítve a csillagászati és a nyelvészeti beszámolót. SAJNOVICS naplója tanúsítja, hogy kezdettől érdeklődtek a helyi lakosok szokásai, öltözete, nyelve iránt. A koppenhágai könyvtárakban pedig a legfrissebb szakirodalom és magyar vonatkozású művek voltak, például Sajnovics itt találkozott először SZENCZI grammatikájával (1610), amit fel is használt aztán a *Demonstratio*hoz. A fejezet STIPA (1990) alapján felvázolja finnugor nyelvrokonság addigi történetét, és ebben a keretben helyezi el Sajnovics munkáját. Mivel a Hellről szóló könyvben Sajnovics és a *Demonstratio* szükségszerűen kiegészítő szálként jelenik meg, a nyelvészeti értékelés helyett a szerzőség kérdése kap figyelmet.

Hell a második kiadásban (ahogy már szóba került), átkeretezve a dolgokat, a nyelvhasználást előre eltervezett vállalkozásként, magát pedig értelmi szerzőnek állította be, majd később igyekezett Sajnovicsot teljesen háttérbe szorítani, ezt a folyamatot a könyv aprólékosan dokumentálja. Ahogy azt a kérdést is felvillantja, hogy miképp merült fel, majd miért hiúsult meg a magyar helyesírás bevezetése a lapp nyelvű könyvekbe. (Ezt a fonalat most vette fel újabb kutatásaiban KELEMEN IVETT [2018].)

Hell a felvilágosodás korát képviselte, amint ezt a meteorológiai megfigyelései példáján keresztül bemutatja a könyv: a találékony megoldások alkalmazásával adatokat

gyűjtő, a tudást szintetizáló és értelmező, és az emberek hasznára fordító tudós jelenik meg (230). Ehhez hozzátehetjük, hogy mindkét munka, HELL *Transitusa*, amely a Vénusz-átvonulásról számolt be, és SAJNOVICS *Demonstratio*-ja is teljesen a felvilágosult természettudomány módszertanát követte, és megelőlegezte a tudományos közlemények ma is használatos IMRAD szerkezetét. Ez egy csillagászati munkánál nem meglepő, míg egy nyelvhasználónál az – lenne, ha nem épp a formálódó terület saját módszertanának hiányát mutatná.

Fontos érdeme a könyvnek, hogy részletesen tárgyalja azokat a forrásokat, amelyek alapján Európa-szerte sötét kép élt a lapp (ma: számi) népről, és azokat a magyar munkákat, amelyek kritika nélkül megismételték ezeket az állításokat (noha személyes tapasztalat aligha volt a lappokról). A rossz hírű lappokkal feltételezett rokonítást (akkoriban a nyelvrokonság és a néprokonság fogalma nem vált el) tehát már önmagában is felháborítónak élte meg a magyar nemesi értelmiség, ráadásul az új elmélet megkérdőjelezte a nemesség kiváltságának elvi alapját képező ősi vitéz szkíta–hun–magyar származtatást.

Megjelennek a könyvben a Habsburg tudományosság kulcsfigurái: Gerhard van Swieten és a császári könyvtáros, Kollár Ádám Ferenc (később a *Demonstratio* 1. kiadásának recenzense), mint akik az ötletet adhatták Hellnek a lapp–magyar kapcsolat vizsgálatára. Mivel Kollár a magyar nemesség politikai és anyagi kiváltságainak eltökélt ellenfele volt, ez tovább erősíthette az ellenérzést, könnyű volt a sértő elmélet kapcsán a Habsburg–hű jezsuita Hellt és Sajnovicsot nem is igazi magyaroknak (lásd: német, illetve szláv hangzású családnevek) látni.

A könyv röviden beszámol Sajnovics további sorsáról is, aki reményeivel ellentétben sohasem nyerte el a budai csillagvizsgáló vezetését, és nem lett királyi csillagász. Sajnovics ambíciói érthetővé teszik, hogy a kirótt feladat becsületos teljesítése után miért nem foglalkozott tovább a nyelvészettel, miért kizárólag Hell levelezett és reagált a *Demonstratio*-val kapcsolatban. Mindez alkalmat adhatna egy újabb közkeletű tévedés eloszlására, tudniillik hogy Sajnovics a támadásoktól elkedvetlenedve hagyott volna fel a nyelvészettel. (Lásd még ÉDER 1996.)

4. Válság és megoldási kísérletek. A 6. fejezet vázolja azokat a nehézségeket, amelyekkel Hellnek szembe kellett néznie a visszatérés után: a sikeres csillagászati megfigyelés ünneplése és a mindenre tudományterületre kiterjedő eredmények diadalmas közzlése helyett egymás után érték a csapások. HELL a *Transitus* csillagászati adatait csak sokára, 8 hónap késéssel osztotta meg a tudóstársadalommal (először a dán tudós társaságban és a megbízó VII. Keresztéllyel ismertette), ami elégedetlenséget és gyanakvást szült a többi, azonnal publikáló rivális expedícióban (a világ számos pontján voltak megfigyelések, például Cook kapitány Tahitin). A hasonlóan híres kolléga, Lalande az adatok utólagos manipulálásával vádolta meg Hellt, aki keserű vitákba keveredett. A gyanúsítások Hell halála után sem szűntek meg: Carl Ludwig von Littrow, a bécsi csillagvizsgáló tagja, újrapvizsgálva Hell adatait, úgy látta, Hell eltérő színű tintával javítgatott (később kiderült, Littrow színvak volt), míg végül az utókor tisztázta Hellt.

A hetedik fejezet a régi struktúrák szétötredezését kíséri végig. Hellt eddig minden támogatta: a nagyhatalmú, tudományos jezsuita rend, a katolikus Habsburgok, a nemzetközi latin nyelv használata, és mindez könnyen összesimulhatott a hungarus-tudattal. Most ezek megváltoztak: a rendet 1773-ban feloszlatták, a Habsburg központosító politika

szembefordította a magyar rendeket az udvarral, az univerzális és semleges latin helyett a birodalom a központi német nyelvet kívánta előtérbe helyezni, miközben a rendi értelmiség a magyar nyelv felemelésén fáradozott. Hell identitásának elemei egymással ütközésbe kerültek, cselekvési tere pedig beszűkült. Az osztrák obszervatóriumokat bezárták vagy eljelentéktelenedtek, az Ephemerides fokozatosan regionális eredmények fórumává süllyedt, ezzel Hell nemzetközi szerepe is meggyengült.

A nyolcadik fejezet az átpozicionálási kísérleteket tárgyalja. Hell kezdte befolyását veszteni Bécsben, később nyílt támadásokat, gúnyolódást szenvedett el azoktól, akik korábban tisztelettel bántak vele. Egy sikertelen bécsi akadémiaalapítási kísérlet után (amibe jellemzően csak a természettudományokat kívánta belevenni), a súlypontot Magyarországra helyezte át, és például az egri csillagvizsgáló felállításában vállalt részt. Egy másik tudományos tőkéje, amit felhasználni igyekezett, a magyar őstörténet és nyelvészet volt, amit a Demonstratio magának követelése mellett Anonymus krónikájának tervezett kiadásával igyekezett megerősíteni. A magyar történész identitás elfogadtatása azonban kudarcba fulladt a fenti okok miatt.

A rend feloszlatásával megfosztkozott lehetőségek, a támadások (mind a csillagászati eredményeinek kétségbe vonása, mind a lapp elmélet visszautasítása) szükségszerűen vezettek Hell teljes háttérbe szorulásához. Mindezt azonban nemcsak a külső körülmények okozták. Hell a felvilágosodás tudósa volt, ahol a racionális, definiált, éles határú kategóriákkal dolgozó, szabályalkotó tudomány uralkodott, ami remekül illett a matematikai és csillagászati kutatásokhoz. A humán területen (nyelvészet, történettudomány) azonban ez a szemlélet kevésbé működött, Hell módszerei már megalkotásuk pillanatában túlhaladottnak számítottak, például Pray forrásfeldolgozó szemléletével szemben. Ráadásul ezeken a területeken Hell teljesen mellőzte a tudományosság másoktól számon kért szabályait: megalapozatlan ötleteit pedig a matematikus gőgjével védelmezte.

A sikertelenség tehát kódolva volt a felvilágosodást váltó romantikában. (Nyelvtudomány-történeti példát hozva: a köztudatban a Demonstratio egyenes folytatásának vélt Affinitas [GYARMATHI 1799] már nem ugyanazt és ugyanúgy vizsgálta, hiszen már az új, romantikus nyelvészet darabja volt, és a maguk korában nagy elismerésnek örvendtek a mai szemszögből tévesnek tartott munkák is, például a keleti rokonságot hirdető BEREGSZÁSZI NAGY PÁL nyelvhasznítása.)

5. Tanulságok. Hell élettörténete határok és ezek átlépésének története, máig érvényes tanulságokkal és kérdésekkel. Összeköthető-e a helyi, a regionális és a nemzetközi dimenzió, hogyan lehet átlépni földrajzi és tudományos határokat, mennyit számít egy olyan nemzetközi mobilitási és felemelkedési lehetőség, mint amelyet a jezsuita rend biztosított, hogyan működtek (működnek) a tudományos közösségek és hálózatok, miért és hogyan lesz valaki sikeres, és lehet-e valamit tenni, ha a sikert biztosító, egy irányba ható erők egymással ütközésbe kerülnek?

A könyvet függelék, 60 [!] oldalas bibliográfia és terjedelmes mutató zárja, jelezve a kimerítő filológus igényességet, amivel a munka készült. A részletekbe menő pontosság és a sok lábjegyzet azonban cseppet sem nehezíti el a szöveget: a fordultatos életút tudományos feldolgozása jó stílusú, könnyen befogadható, izgalmas olvasmánnyá teszi a szerző-páros munkáját. A könyv a támogatásoknak köszönhetően nyílt hozzáféréssel olvasható: <https://brill.com/view/title/36217>.

Hivatkozott irodalom

- ASPAAS, PER PIPPIN 2012. *Maximilianus Hell (1720–1792) and the Eighteenth-Century Transits of Venus*. PhD Dissertation, University of Tromsø.
- BARTHA LAJOS 1983. Sajnovics János, Hell Miksa és a magyar őstörténet. *Nyelvtudományi Közlemények* 85: 297–304.
- ÉDER ZOLTÁN 1996. Sajnovics és Demonstratiója új megvilágításban. In: V. RAISZ RÓZSA szerk., *Anyanyelv és iskola az ezredfordulón*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 77–82.
- GYARMATHI SÁMUEL 1799. *Affinitas*. Gottingae.
- HADOBÁS SÁNDOR 2008. *Hell Miksa és Sajnovics János bibliográfiája*. Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, Rudabánya.
- HELL MIKSA 1770. *Observatio transitus Veneris*. Typis Orphanotrophii Regii, Hafniae.
- KELEMEN IVETT 2018. Knud Leem, a 18. századi számi lexikográfia úttörője Vázlatok a *Lexicon Lapponicum Bipartitum* történetéről. *Folia Uralica Debreceniensia* 25: 99–108.
- LAKÓ GYÖRGY 1973. *Sajnovics János*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SAJNOVICVS JÁNOS 1770. *Idioma Hungarorum et Lapponum idem esse*. Typis Orphanotrophii Regii, Hafniae.
- SAJNOVICVS JÁNOS 1770 [1771]. *Idioma Hungarorum et Lapponum idem esse*. Recusa. Typis Academicis, Tyrnaviae.
- STIPA, GUNTER JOHANNES 1990. *Finnisch-ugrische Sprachforschung: Von der Renaissance bis zum Neupositivismus*. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- SZENCI MOLNÁR ALBERT 1610. *Nova Grammatica Ungarica*. Hanoviae.
- SZIJ ENIKŐ szerk. 1994. *Sajnovics naplója 1768–1769–1770*. Ford. DEÁK ANDRÁS. Bibliotheca Regulyana 1. ELTE, Budapest.

C. VLADÁR ZSUZSA

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Voigt Vilmos, A jelek valóságáról – a valóság jeleiről

Válogatott tanulmányok

Gondolat Kiadó, Budapest, 2019. 520 lap

1. Ha a magyarországi szemiotikáról van szó, VOIGT VILMOS munkássága megkerülhetetlen. Bevezetés a szemiotikába című monográfiáját, egyetemi tankönyvének első kiadását több generáció forgatta 1977-től, a második kiadás 2008-as megjelenésétől pedig már bővített formában is az olvasók rendelkezésére állt. Nevéhez fűződik számos jelentős, áttekintő jellegű kézikönyv, összefoglaló munka, füzet is: A folklórsztika alapfogalmai vagy a pár éve megjelent Etnoszemiotika címet viselő kötet, de VOIGT professzor részt vett a Világirodalmi lexikon és a Pannon enciklopédia szócikkeinek megírásában is. Voigt Vilmos nevéhez fűződnek a BALÁZS GÉZÁVAL és H. VARGA GYULÁVAL közösen szerkesztett Magyar szemiotikai tanulmányok sorozat egyes darabjai is. A Gondolat Kiadónál 2019-ben megjelent A jelek valóságáról – a valóság jeleiről című tanulmánygyűjteménye pedig válogatás a korábbi évtizedekben megjelent írásaiból, voltaképpen eddigi munkásságának esszenciája: bemutatja a szemiotika tudományának multidiszciplinaritását,